

בגדרי הדלקת נר חנוכה \ הרב ש.י וייצן

א. פסק הרמ"א בדין מהדרין מן המהדרין.

שנינו בשבת כא :

"תנו רבנן: מצות חנוכה נר איש וביתו. והמהדרין - נר לכל אחד ואחד. והמהדרין מן המהדרין:
בית שמאי אומרים: יום ראשון מדליק שמנה, מכאן ואילך פוחת והולך;
ובית הלל אומרים: יום ראשון מדליק אחת, מכאן ואילך מוסיף והולך
אמר עולא: פליגי בה תרי אמוראי במערבא:
רבי יוסי בר אבין ורבי יוסי בר זבידא, חד אמר: טעמא דבית שמאי - כנגד
ימים הנכנסין, וטעמא דבית הלל - כנגד ימים היוצאין.
וחד אמר: טעמא דבית שמאי - כנגד פרי החג, וטעמא דבית הלל - דמעלין
בקדש ואין מורדין".

מדברי הגמ' עולה שבעניין הדלקת נרות חנוכה ישנו דין של "מהדרין מן המהדרין" בנוסף לדין של "מהדרין".

נחלקו הראשונים בהבנת גדר "מהדרין מן המהדרין":

תוס' (ד"ה והמהדרין) מבינים שההידור של "מהדרין מן המהדרין" הוא במקום ההידור של "מהדרין", ולכן המהדרין מן המהדרין לא מדליקים לכל בני הבית.

ואילו שיטת הרמב"ם (הל' חנוכה ד, א). היא שההידור של "מהדרין מן המהדרין" הוא על גבי ובנוסף להידור של ה"מהדרין" ולכן לשיטתו המהדרין מן המהדרין מדליקים נרות לכל בני הבית.

הסברה הפשוטה נראית כדברי הרמב"ם ש"מהדרין מן המהדרין" נקראים אותם אלה שמוסיפים הידור על פני ה"מהדרין".

אמנם תוס' עצמם מסבירים שנדחקו בהסברם, מכיוון שאם המהדרין ידליקו לכל בני הבית אזי לא תהיה משמעות לשוני במספר הנרות, לפי השיטה האומרת שעניין השוני הוא להבהיר את מספר ימי החנוכה. כיוון שאם אדם נמצא לבדו בבית ומדליק ביום השני שני נרות – עדיין הוא לא יצליח

להבהיר שהיום הוא היום השני לחנוכה, כי יהיו שיחשבו שהיום הוא היום הראשון אלא שיש בבית שני אנשים. ומכיוון שא"א לקיים גם את ההידור של הדלקה לכל בני הבית וגם את ההידור של הדלקה לפי מספר הימים – לכן המהדרין מן המהדרין המדליקים לפי הימים לא ידליקו לפי בני הבית. אמנם לפי זה יש לשאול למה המדליקים לפי הימים נקראים "מהדרין מן המהדרין" ואילו המדליקים לפי בני הבית נקראים רק "מהדרין"? לכאורה שתי הקבוצות שוות – זו עושה הידור אחד של הדלקה לבני הבית וזו עושה הידור אחד של הדלקה לפי הימים?

אלא מכאן נלמד שההידור של הדלקה לפי הימים גדול מההידור של ההדלקה לפי בני הבית.

ונראה שההידור שכל אחד מבני הבית מדליק הוא הידור שמצאנו אותו גם במצוות אחרות. אופי ההידור שבני הבית לא יצאו ידי חובה על ידי בעל הבית ומדין שליחות אלא כל אחד ידליק בעצמו דמצוה בו יותר משלוחו. לכן הידור זה נקרא מהדרין. לעומת זאת ההידור של תוספת בנרות זה הידור מיוחד במצוות חנוכה.

וההסבר המחשבתי הוא שההידור של הדלקה לפי בני הבית משמעותו הוא שלא רק בעה"ב לא מפחד להודיע ולפרסם את ניסי הקב"ה, אלא כל בני הבית עושים כן, ואילו ההידור של הדלקה לפי הימים הוא הידור גדול יותר, כי הידור זה למעשה מבהיר יותר את גודל איכות הנס – שהשמן לא הספיק רק ליום אחד אלא לשמונה ימים.

את שיטת הרמב"ם ניתן להבין בשני אופנים:

1. האופן הראשון הוא להסביר שהרמב"ם הכריע כפי ההבנה השניה שלפי בית הלל, שהלכה כמותם, העניין להדליק כמוסיף והולך היא רק משום "מעלין בקודש", דהיינו – שבכל יום תהיה תוספת אור.

וכיוון שלפי שיטה זו אין שום סתירה בין ההידור של המהדרין להידור של "מהדרין מן המהדרין" – לכן הכריע הרמב"ם שגם ה"מהדרין מן המהדרין" לא יגרעו מן ה"מהדרין" וידליקו גם הם כפי בני הבית.

2. האופן השני אפשר להסביר את דברי הרמב"ם גם לפי השיטה הראשונה בגמ' שהעניין בהידור הוא שהרואים יבחינו במספר ימי

החג, אלא שהרמב"ם לא חשש לחשש תוס' שההדלקה לכל בני הבית תבוא לבלבול במספר ימי החג.

א. הרמב"ם מבין שהרואים את הנרות הם אנשים קבועים וממילא כאשר הם שמים לבם לכך שאתמול הדליקו בבית חמישה נרות והיום עשרה נרות – הם מבינים שבבית ישנם חמישה אנשים והיום הוא היום השני של חנוכה.

ב. הרמב"ם מבין שאין מקום לחשש בגלל שאפשר להניח את החנוכיות של בני הבית במרחק מה אחד מהשני כך שלא יבואו לידי בלבול.

להלכה פסק השו"ע (תרעא, ב) כתוס', ואילו הרמ"א פסק כהרמב"ם, אלא שהרמ"א שינה קצת מפסק הרמב"ם, כי הרמב"ם פסק שבעה"ב ידליק כמניין בני הבית, ואילו הרמ"א פסק שבני הבית עצמם ידליקו כל אחד בשביל עצמו.

ויש להבין את חידושו של הרמ"א ממה נובע.

ב. סתירה בדברי השו"ע בדין ברכת הראייה על נרות חנוכה.

עוד שנינו שם בגמ' (כג.):

"אמר רב חייא בר אשי אמר רב: המדליק נר של חנוכה צריך לברך. ורב

ירמיה אמר: הרואה נר של חנוכה צריך לברך".

נחלקו הראשונים מיהו אותו אדם ה"רואה":

הטור (סי' תרעו) מבין שהרואה הוא אדם שכלל לא שייך למצוות בהדלקת נרות חנוכה – כגון אדם שאין לו בית, או אדם שנאנס ללכת בדרך ואין מי שידליק בביתו. לפי שיטה זו עניין ברכת הרואה היא לתקן תקנה חדשה של פרסום הנס גם לאנשים שלא חייבים בהדלקת הנרות, וזה ע"י חיובם לברך על ראית הנרות.

אמנם המגיד משנה מדייק מדברי הרמב"ם (מגילה ג, ד) שגם אדם ששייך למצווה אלא שהוא לא השתתף בה כגון ששהה מחוץ לביתו ואחרים מדליקים עליו או שהוא פשוט עוד לא הגיע לביתו ועוד לא קיים את המצווה – גם הוא יכול וצריך לברך על הנרות מדין רואה.

בדברי השו"ע מצינו סתירה:

בסימן תרע"ו (סעיף ג) השו"ע פוסק כדברי הטור שרק אדם שלא שייך למצווה מברך מדין רואה. אך בסימן תרע"ז (סעיף ג) הביא בשם המרדכי שאדם שנמצא מחוץ לביתו צריך להדליק נרות היכן שהוא נמצא ולברך עליהם **אע"פ שמדליקים עליו בביתו**.

וכלשון המ"ב (תרעז, ס"ק יד):

"זה סותר לסימן תרע"ו ס"ג דסובר שם דכשמדליקין בביתו א"צ לברך על הראיה, ודין דכאן הוא מן המרדכי ושם סתם המחבר כשאר פוסקים שחולקין עליו".

ג. קושיה בדברי הבית יוסף בעניין הנ"ל.

הבית יוסף (תרעו, ג) מביא בעניין זה את דברי הר"ן שברכת הראיה על נר חנוכה שייכת רק לאדם שלא מדליק וכן שלא מדליקים עליו בביתו. ומוסיף הב"י שכן כתב המרדכי.

ויש לשאול שהרי המרדכי כתב שם שאכסנאי צריך לברך ברכות הראיה אע"פ שהשתתף בפרוטה עם בעל הבית ויצא ידי חובה בהדלקתו! וא"כ איך ניתן לומר ששיטת המרדכי עולה בקנה אחד עם דברי הר"ן שאמר שהמצווה לא שייכת לאדם שמדליקים עליו בביתו?

ד. חקירה בדין נר חנוכה: חיוב על הבית או על האדם.

יש לחקור מהו החיוב להדליק נר חנוכה:

אפשרות אחת היא שהחיוב הוא על הבית, וכמו שהתורה חייבה שבכל בית יהודי תהיה קבועה מזוזה בכניסה שתעיד על כך שיושבי הבית מאמינים באחדות ה', כך תקנו שכל בית יהודי ישמש כלי לפרסום השגחת ה' המיוחדת בניסי החנוכה.

אפשרות שניה היא שהחיוב הוא על האדם לפרסם את הנס, אלא שהדרך לפרסם היא ע"י הבית.

נפקא מינות בין שני הצדדים הנ"ל:

(1) אדם שאין לו בית:

אם החיוב הוא על הבית – אותו אדם כלל לא מחויב במצווה.

אם החיוב על האדם – אותו אדם חייב במצווה אלא שלא יכול לקיימה.

2) אדם שיש לו שני בתים והוא גר בשניהם: אם החיוב הוא על הבית – לכאורה הוא חייב לדאוג שבשני בתיו ידלקו נרות.

אם החיוב הוא על האדם – צריך להדליק רק בבית אחד. הכלבו (סי' מד) הסתפק בדין זה, וכאמור נראה שספיקו תלוי בצדדי החקירה הנ"ל.

3) דין "מהדרין" שכל בני הבית ידליקו: אם החיוב הוא על הבית – בעל הבית הוא זה שצריך לדאוג שהבית שברשותו יפרסם את הנס לפי כמות בני הבית. וכן סוברים תוס' והרמב"ם שבעה"ב מדליק כנגד כל בני ביתו.

אם החיוב הוא על האדם – אזי נאמר שבאופן עקרוני חכמים חסו על ממונם של ישראל ואפשרו לכל האנשים בבית לקיים את המצווה יחד בשותפות וכך יצאו כ"א ידי חיובו, אבל ההידור שכל אדם יקיים את החיוב שלו וידליק לעצמו¹. (וכאמור כך פסק הרמ"א).

ה. דין אכסנאי לדעת הסוברים שהחיוב הוא על הבית.

עוד שנינו בגמ' (כג.):

"אמר רב ששת אכסנאי חייב בנר חנוכה".

מיהו האכסנאי?

אם יש לו בית משלו – ידליקו עליו בביתו, ואם אין לו בית משלו – למה לא נקרא בן ביתו של המארח? אלא מדובר באדם שנמצא בבית המארח באופן עראי כל זמן שבעה"ב מוכן להחזיקו אצלו, כמו בחורי הישיבות בימים עברו².

¹ לשיטה זו יש לשאול איך אפשר שכל בני הבית יברכו על הדלקתם? והרי כבר כאשר הראשון הדליק כולם יצאו ידי חובה וכל השאר מדליקים מדין "מהדרין", וא"כ איך אפשר לברך על הידור במצווה שכבר התקיימה?
ותירץ רעק"א (שו"ת, מהדורא תניינא, סי' י"ג) שאכן כל אחד מבני הבית צריך לכוון שלא לצאת בהדלקה שהדליקו לפניו.

² יש לעיין האם בחורי הישיבה שלנו מוגדרים כאכסנאים או כבעלי הבית.

רבי זירא מסביר כיצד ליישם דין זה:

"אמר רבי זירא: מריש כי הוינא בי רב משתתפנא בפריטי בהדי אושפיזא. בתר דנסיבי איתתא אמינא: השתא ודאי לא צריכנא, דקא מדליקי עלי בגו ביתאי".

רבי זירא מסביר שכאשר היה בחור ללא שום בית הוא השתתף בפרוטה עם מארחו, אך כאשר התחתן וכבר יש לו בית משלו – אשתו קיימה עבורו את המצווה והדליקה עליו בביתו שלו. יש להבין מה היה הצד לומר שאכסנאי פטור ומה הסברא במסקנה שחייב. נראה שהסברא לפטור את האכסנאי היתה שהחויב בנר חנוכה הוא על הבית, וממילא אכסנאי שאין לו בית פטור מן המצווה. ולפי זה עולה שלמסקנת הגמ' שאכסנאי חייב החיוב בהדלקה הוא על האדם ולא על הבית³.

וכך כתב הר"ן (י. מדפי הרי"ף):

"אכסנאי- אורח אע"פ שאין לו בית דלא תימא דין נר חנוכה כדין מזוזה דכל מי שאין לו בית פטור מן המזוזה".

אך כאמור אנו רוצים להבין בדברי התוס'⁴ והרמב"ם (שאמרו שגם למהדרין – בעה"ב מדליק כמניין בני הבית) שגם למסקנה החיוב הוא על הבית, וא"כ איך הם יסבירו את חיוב האכסנאי?

האפשרות הפשוטה היא לומר שראש הישיבה הוא בעל הבית והתלמידים הם אורחים, ואם ראש הישיבה לא חפץ בהימצאם הוא יכול לסלקם, וממילא אין הם חייבים בנר חנוכה אלא אביו של כל תלמיד ידליק עליו בביתו. אך אפשר להבין שהישיבה היא גוף שנותן לתלמידים בעלות על חדריהם, וראש הישיבה והרמ"ם הם רק שליחים של הגוף הנקרא "הישיבה" לנהל אותו בפועל, וממילא כל תלמיד חייב להדליק בחדרו.

³ נראה שגם המהרש"ם הולך בכיוון של הר"ן שהחויב הוא על האדם.

כיוון ששאל (ח"ד, סימן קמו) שלכאורה גם ההולכים בספינה צריכים להדליק נרות בספינתם, ותירץ שכיוון שיש שם רוחות אין הספינה בגדר בית. ומכך שלא ענה שלא שייך לחייב בני אדם שאין להם בית – נראה שהבין שהחויב הוא על האדם ולא על הבית.

נראה להסביר שבאמת לשיטתם החיוב הבסיסי של הדלקת נרות נתקן כחיוב על הבית. אולם במקום שאין יכול לקיים את המצווה דרך הבית חכמים תיקנו תקנות נוספות בהם האדם לא מקיים את המצווה בשלמותה אולם מקיים את המצווה בצורה חלקית.

כאשר האכסנאי משתתף בפרוטה עם מארחו אין זה נקרא שהוא קיים את המצווה, אלא קיים "חצי מצווה". חכמים תיקנו עוד תקנה על גבי חיוב הדלקת נרות על ידי הבית שלפחות יקיימו את המצווה בצורה חלקית. אם כן יוצא שאדם שלא מדליק בפני עצמו אלא משתתף בפרוטה הוא מקיים את המצווה ב"דרגה ב".

והדברים מתאימים לדברי תוס' בסוכה (מו. ד"ה "הרואה") בעניין ברכת הרואה שהחיוב הוא דווקא על אדם שלא מחויב במצוות ההדלקה – שגם שם חכמים תקנו חיוב ב"דרגה ב" למי שלא שייך לחיוב הרגיל של המצווה.

לפי שיטה זו נוכל להבין מאוד את עניין ההשתתפות בפרוטה: כי לכאורה עניין זה לא מובן כלל – מה פתאום שאדם יקיים את מצוות ההדלקה ע"י השתתפות בפרוטה? וכי נאמר שאדם יכול שלא ליטול בעצמו לולב אלא ישתתף בפרוטה בלולב שחבירו נוטל אותו? אך לפי שיטה זו בנר חנוכה החיוב על הבית הדבר מובן – כי כעיקרון האכסנאי בכלל לא חייב במצווה, אלא חכמים תקנו שיתקשר למצווה באיזה שהוא אופן ע"י השתתפות בפרוטה.

⁴ עוד ראייה שתוס' מבין שהחיוב הוא על הבית ניתן להביא ממסכת סוכה (מו. ד"ה "הרואה"), שם תוס' שואל מדוע קיימת ברכת הרואה נרות חנוכה לאדם שאין לו בית אע"פ שלא תקנו לו ברכה כזו על הרואה מזוהה.

ואם תוס' מבין שהחיוב הוא על האדם – היה צריך לתרץ בפשטות שהרואה מזוהה לא מברך כיוון שהוא כלל לא שייך במצווה כאשר הוא מחוסר בית, ואילו בנרות חנוכה יש לו שייכות וחיוב אע"פ שהוא מחוסר בית אלא שאין לו אפשרות לקיים את המצווה.

אלא גם מכאן אפשר להוכיח ששיטת תוס' שבנר חנוכה החיוב הוא על הבית.

אכן לפי הדברים הללו צריך לומר שהשתתפות בפרוטה שייכת רק באכסנאי, אך כאשר ישנו בית עם שני שותפים – לא תועיל ההשתתפות כיוון שעל כל אחד מבעלי הבית מוטל החיוב במלואו. וכך סובר הפרי חדש⁵.

עוד נבין לפי את דברי המ"ב (תרעו, ד) שהאכסנאי צריך לשמוע את הברכות מבעה"ב, אע"פ שלא ראינו כן לגבי מי שמדליקים עליו בביתו. ולפי דברינו הביאור בזה הוא שכאשר בני ביתו של אדם הדליקו עליו בביתו – הוא קיים את המצווה בשלמות ואין טעם לחייבו בשמיעת הברכות, אך כאשר האכסנאי השתתף בפרוטה הוא רק קישר את עצמו בצורה פחותה אל המצווה ולכן עליו יש חיוב לשמוע את הברכות כדי לקשרו כמה שיותר אל המצווה.

ו. תירוץ שלוש הקושיות הנ"ל.

שאלנו מדוע הרמ"א שפסק כמו הרמב"ם בעניין מהדרין מן המהדרין – שכל אחד מבני הבית ידליק כמוסיף והולך – כתב שכל בני הבית מדליקים אע"פ שהרמב"ם אמר שבעה"ב מדליק כמניין בני הבית. ונראה ליישב שבאמת גם הרמ"א הבין בדברי הרמב"ם שחיוב המצווה הבסיסי הוא על הבית, ולכן כאשר המצווה מתקיימת כתקנה בעה"ב מדליק לבדו. ויש לדון בתקנה שבשעת הסכנה מניחה על שולחנו ודיו. האם קיום המצווה בשעת הסכנה מקיים בכך את החיוב של הבית לפרסם. באופן פשוט נראה שגם בשעת הסכנה החיוב יורד מדרגה א' שהוי קיום המצווה דרך הבית לקיום המצווה בדרגה ב' שמקיים את המצווה בגברא ללא שימוש בבית.

אם כן הרמ"א כתב את פסקו לתקופתו שהיתה שעת סכנה בה מקיימים את המצווה לפי הגדר של "מניחו על שולחנו ודיו" (כא:), והגדר הזה הוא חיוב שמוטל על האדם – שכיוון שא"א להשתמש בבית בשביל פרסום הנס יש חיוב על כל יהודי לפרסם את הנס בלי קשר לבית כלשהוא.

⁵ עיין בה"ל סי' תרעז ד"ה "עמו".

אם כן ברור מדוע אין דין שבעל הבית ידליק עבור כולם. כל מה שהרמב"ם כתב שבעל הבית מדליק לכולם זה רק אם מקיימים את המצווה דרך הבית. אולם בשעת הסכנה החיוב עבר מהבית לכל אחד. כאן ודאי שעדיף שכל אחד ידליק בפני עצמו מדין מצווה בו יותר משלוהו.

עוד שאלנו מדוע הב"י מאחד את דברי הר"ן שמי שמדליקים עליו לא מברך ברכות הראיה יחד עם דברי המרדכי שאכסנאי מברך על הראיה. ועל פי דברינו לא קשה כלל:

כי באמת כאשר מדליקים על אדם בביתו הוא קיים את המצווה במלואה ועל כן לגביו לא נתקנו ברכות הראיה. אך כאשר אכסנאי השתתף בפרוטה – הוא לא קיים את המצווה בשלמותה והוא לא נחשב כאילו הדליק בעצמו אלא כאילו קיים רק "חצי מצווה" וכדי להשלים את המצווה תקנו שיברך ברכות הראיה.

עוד הבאנו את שאלת המ"ב מדוע השו"ע הפוסק כטור שחיוב ברכות הראיה שייך רק למי שלא קשור למצווה מחד גיסא. ומאידך, מחייב את מי שמדליקים עליו להדליק לעצמו נרות ולברך את כל הברכות? נראה לתרץ שבאמת השו"ע פוסק דלא כטור שברכות הראיה לא שייכות לאדם שעומד לקיים את מצוות ההדלקה, ולכן הדין של ברכות הראיה לא שייך גם לאדם שבני ביתו מדליקים עליו בביתו.

אלא השו"ע פסק כמרדכי שחידש שלמרות שהחיוב על הבית הינו חיוב שלם יותר מחיוב הגברא אולם אין הוא כולל את חיוב הגברא בעצם עשייתו את חיובו דרך הבית. החיוב גברא נפטר רק על ידי ראיית הנרות. גם כאשר אדם מקיים את המצווה בשלמותה בעצמו הוא בעצם מקיים שני חלקים במצווה – הדלקת נרות וראיית הנרות.

לכן יובן גם אם הדליקו על אותו אדם בביתו – הוא חייב להדליק נרות בשביל לראות אותם, ולכן הוא מברך על ההדלקה לא רק את ברכות הראיה אלא גם את ברכת המצווה כיוון שיש עליו חיוב להדליק נרות בשביל לראותם.

ומה שכתב השו"ע בתחילה שדווקא מי שלא הדליקו עליו כלל רק הוא יברך, זה משום ששם מדובר גם לגבי ברכת שהחיינו, ואותה אין חובה לברך אם מדליקים על האדם בבית כיון שהיא ברכת הזמן ואין צריך לברך עליה יותר מפעם אחת.